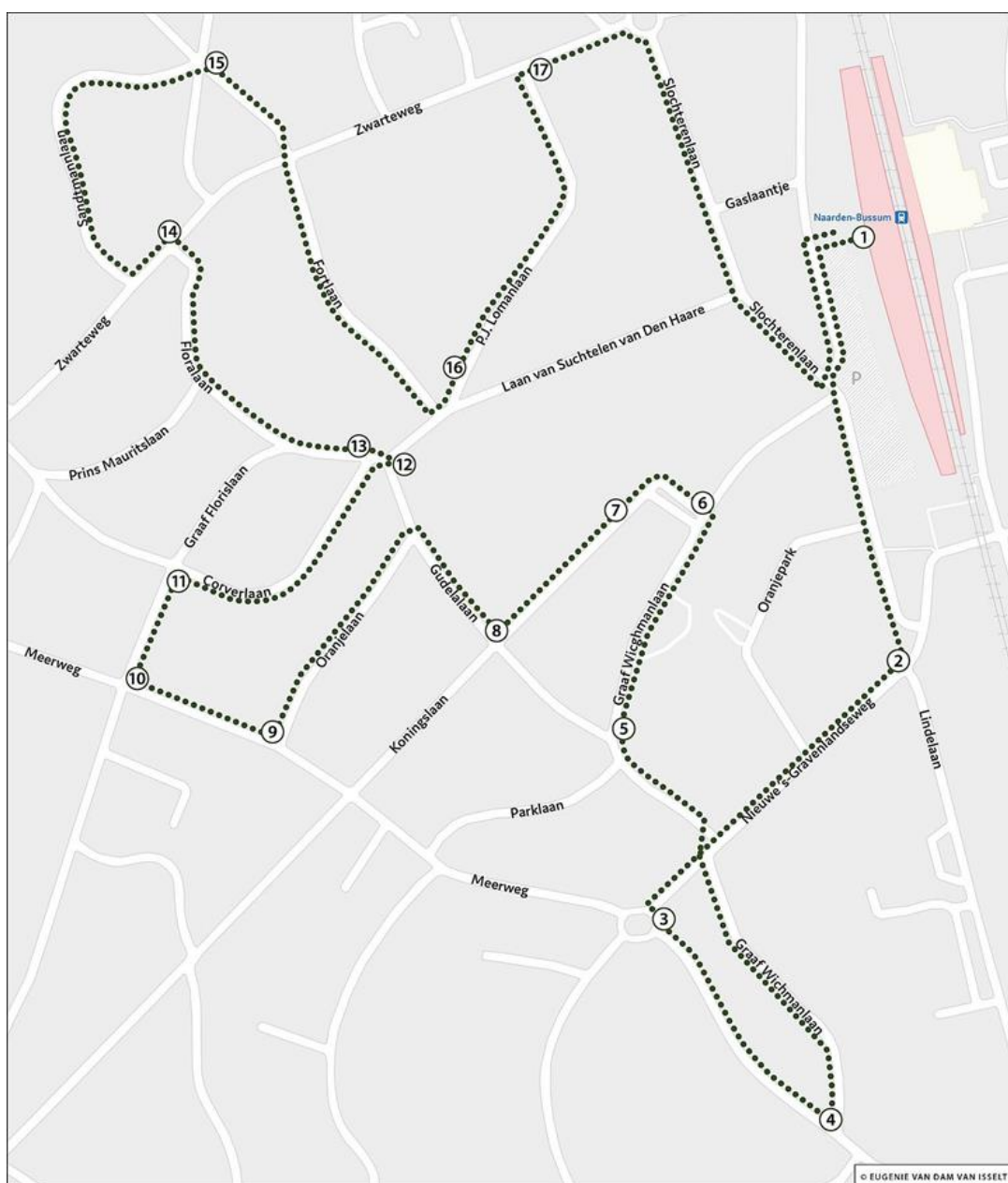

Mei 2025

Inleiding

Deze wandeling gaat door het noordelijkste deel van de Bussumse villawijk “Het Spiegel”. Deze wijk is tussen 1874 en 1940 gefaseerd ontwikkeld. Er zijn lange lanen met veel grote bomen en vrijstaande (hoge) huizen en is verbonden met elkaar door korte en kronkelende straatjes. We maken een klein uitstapje naar een aangrenzende straat in Naarden met zijn kleurrijke houten huizen.

**1. De wandeling start bij de westzijde (Spiegelkant) van station Naarden-Bussum
Ga als u van het perron komt linksaf en steek de Slochterenlaan over. Loop naar de
kruising met de Nieuwe 's Gravelandseweg.**

Naast de bankjes voor het Oranjepark staat een Koningslinde die de Vereniging Vrienden van het Spiegel in 1980 geplant heeft om de destijds groenarme toegang tot het Spiegel groener te maken.

De bankjes staan met de rug naar het complex Oranjepark, **Nieuwe 's Gravelandseweg 2-12**. Dit complex, flatgebouwen, garages, bergingen en schuren, ontworpen door architect Dudok, zijn door de gemeente Gooise Meren als gemeentelijk monument opgenomen.

Boom Spiegelvrienden

Voor een stukje geschiedenis van deze plek kunt u misschien even op één van de bankjes gaan zitten.

Welgestelde Amsterdammers zagen, na aanleg van het station, mogelijkheden om zich (in de zomer) in Bussum te vestigen. Direct na de opening van de Oosterspoorweg (het traject van Amsterdam naar het oosten van Nederland) startte de ontwikkeling van het Spiegel via een grootscheepse exploitatie van villa terreinen. In plaats van enkele villa's verzeen er nu tientallen in Bussum. Buiten wonen werd voor meer stadsbewoners een reële mogelijkheid. Hierbij speelden de trein en ook de tram een essentiële rol. Want hoewel de hoofdwegen in het Gooi in de eerste helft van de 19e eeuw al flink verbeterd waren, rondreizen bleef een tijdrovende bezigheid. De spoorlijn bracht daar nu verandering in en buiten wonen in het tot dan toe wat geïsoleerde Bussum werd aantrekkelijker.

Joseph Biegel

Bij de vroege ontwikkeling van de villaparken (1876-1886) gaven met name P.J. Loman en J.H. Biegel een grote aanzet tot veranderingen. De heren Loman en Biegel voorspelden dat veel gegoede families voor korte tijd of permanent naar buiten zouden trekken. Ze richtten de Bouwmaatschappij Nieuw Bussum op en kozen voor het Spiegel om een villapark aan te leggen waar rijke stedelingen konden neerstrijken. Het gebied was aantrekkelijk vanwege de hoger en dus droger gelegen zandgronden, de landelijke uitstraling, maar ook omdat de grondprijzen en de belastingen veel lager waren dan in de stad.

Loman (1826-1888) was een zeer welgestelde Amsterdammer die al voor de aanleg van de spoorlijn ruim 17 hectare grond in het Spiegel had gekocht.

Hij nam al direct na de aanleg van de spoorweg het initiatief om Bussum een luxe hotel-restaurant te geven. Hotel Nieuw Bussum stond op de plek waar nu het Oranjepark complex staat, vlakbij het station.

Dit hotel werd in 1874 gebouwd en kreeg al snel een belangrijke functie voor mensen die een villa wilden kopen en een paar dagen in de buurt wilden rondkijken. Bovendien fungeerde het als cultureel en maatschappelijk centrum door de oprichtingen van de sociëteit Onder Ons.

Hotel Nieuw-Bussum

Op het terrein van het hotel zijn in 1955 appartementen in een parkachtige tuin verzezen. De appartementen van dit achter u liggende complex Oranjepark zijn ontworpen door architect W.M. Dudok en zijn een voorbeeld van wederopbouw-architectuur.

Flats Oranjepark

Wanneer u zit, ziet u voor u, rechts naast de spoorwegovergang,

Nieuwe 's-Gravelandseweg 1.

Dit pand is in 1929 oorspronkelijk gebouwd als rijwielstalling bij het station Naarden-Bussum. Vanaf ca. 1960 was hier nachtclub Smugglers gevestigd en inmiddels Flash Casino.

2. Sta nu op en loop de NIEUWE 'S-GRAVELANDSEWEG op.

Meteen aan uw linkerhand aan de overkant **Nieuwe 's-Gravelandseweg 5.**

Het pand dateert uit 1876, en werd gebouwd voor Jan Heydanus, een van de directeurs van de bouwmaatschappij Nieuw Bussum. In 1964 heeft er een verbouwing aan het dak plaats gevonden en in 1971 is de galerij links naast het balkon toegevoegd.

Als u verder loopt langs de tuin van het complex Oranjepark, ziet u eveneens aan uw linkerhand NIEUWE 'S-GRAVELANDSEWEG 9, Villa Oud Holland.

De villa Oud Holland staat op een markant punt aan het begin van de Nieuwe 's-Gravelandseweg en daarmee aan de entree van de wijk het Spiegel.

Het statige huis sluit aan bij de rest van de villa's in de straat.

Het valt op door het schilderachtige silhouet, de variatie in vormgeving en de contrasterende bouwmaterialen. Het is daarmee een typisch voorbeeld van laat 19e -

eeuwse villabouw en de overgangsarchitectuur uit de eerste helft van de 20e eeuw. Deze villa dateert uit circa 1903. Elementen uit chaletstijl, eclecticisme en rationalisme zijn gecombineerd. Gezien het cultuur- en architectuur-historisch karakter is deze villa een Rijksmonument.

Ernaast ziet u **Nieuwe' s-Gravelandseweg 11**

Deze villa is ontworpen door J.F. Everts.

Opdrachtgever tot het bouwen van de villa was Jan Roelof Boerlage, advocaat en procureur.

Van 1917-1935 diende de villa als vestiging van de Luitgaardeschool, voortgezet onderwijs voor

meisjes. In 1935 verhuisde deze school naar de Nieuwe 's Gravelandseweg 21.

Vanaf 1935 komt er een vestiging in van de Muziekschool van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst. Vanaf 1974 muziekschool Gooi-Noord, later Muziekschool voor Gooi en Vechtstreek.

Vanaf 1996 is de villa weer in privébezit, er heeft toen een grondige restauratie plaatsgevonden.

Nieuwe 's-Gravelandseweg 9, Oud Holland

Vervolg uw weg richting de rotonde.

Ook aan de overkant, net voor de rotonde, staat villa Amby, **Nieuwe 's-Gravelandseweg 13.**

Een villa met een rieten kap die in 1926 ontworpen is door architect H.J. Everts.

Opdrachtgever en tevens eerste bewoner van de villa was F.J.P. Clignetti.

Op deze plek stond voorheen Villa Beukenoord, bewoond door Frederik van Eeden voordat hij in 1898 Walden stichtte.

Villa Amby

3. Steek over bij het zebrapad en ga op de rotonde linksaf de MEERWEG op.

Meteen op de hoek ziet u de Brandsmaschool, **Nieuwe 's -Gravelandseweg 15.**

Sytze Brandsma kwam als 28-jarige vanuit Friesland naar Bussum en startte in 1907 zijn particuliere lager school, het Christelijk Instituut Brandsma. 'Instituut' was in die tijd een gebruikelijke naam voor een particuliere onderwijsinstelling, het bijzonder onderwijs werd nog niet door de overheid bekostigd. De chique christelijke Spiegelbewoners stuurden hun kind liever naar deze dure particuliere school dan naar de openbare school (de 'klompenschool' van de arme Bussumers aan de andere kant van het spoor).

De school van Sytze Brandsma begon in september 1907 in een villa op de Boslaan 17 en verhuisde in 1911 naar de Graaf Wichmanlaan 21. Dit pand aan de Nieuwe

's Gravelandseweg 15 werd in 2003 in gebruik genomen. Voorheen stond hier Villa Berkenstein, dat in 1900 gebouwd en in 1976 gesloopt werd.

Recht voor de school ziet u het kunstwerk dat Carla Rump gemaakt heeft van de oudste boom van Bussum. In 2014 bleek dat de boom dood, maar de stam nog wel goed was. Omdat de boom werd geplant toen het Spiegel aangelegd werd, is besloten om de boom te behouden. Er is een pinakel van gemaakt. Een pinakel is een siertorentje, waarvan er eind negentiende eeuw vele bij huizen van het Spiegel stonden.

Pinakel hoek Meerweg Nwe 's Gravelandseweg

Vervolg de weg en zie aan de rechterkant MEERWEG 17.

Iets van de weg ziet u aan de overkant een koetshuis, dat oorspronkelijk behoorde bij Villa Klein Berkenstein.

Iets verder ziet u **Graaf Wichmanlaan 17.**

Deze villa is bijna helemaal verscholen door groen en ligt iets hoger.

Villa De Eekhof is in 1890 gebouwd voor Jan Christiaan Loman, uitgever. Hij noemde de villa oorspronkelijk De Werve naar het landhuis op de Veluwe die een belangrijke rol speelde in het boek Majoor Frans van A.L.G. Bosboom Toussaint. Niet veel later is de naam veranderd in De Eekhof.

Koetshuis Meerweg 17

4. Bij de kruising gaat u linksaf de GRAAF WICHMANLAAN in.

De Graaf Wichmanlaan is een lange laan door het Spiegel die doorkruist wordt door de Middenweg, Meerweg en Nieuwe 's Gravelandseweg eindigend bij het Station van Naarden-Bussum. Loop door deze laan en bekijk de prachtige villa's.

Graaf Wichmanlaan 17

Graaf Wichmanlaan 30 villa 't Regelaer, gebouwd in 1890, waar de eerste bewoner rijksontvanger van de belastingen was.

Graaf Wichmanlaan 32 villa Berkenrode is rond 1900 gebouwd.

Graaf Wichmanlaan 21 deze nieuwbouw dateert van na 1980. Tot die tijd stond hier Villa Geertruida waar voorheen (vanaf 1910) Christelijk Instituut Brandsma gevestigd was.

Graaf Wichmanlaan 34, Villa Oud Delta

Een historische villa uit 1887 met een hagelwitte, frisse uitstraling en een bijbehorend koetshuis. Jan Samuel Heybrock liet het pand in 1887 bouwen voor 11.465 gulden. Rond 1880 werd een kavel van 6000 m2 gekocht, waar de villa met als oorspronkelijke naam 't Hoog opgebouwd werd. De ingang en adres lag destijds aan de Lindelaan en is later verplaatst naar deze plek aan de Graaf Wichmanlaan.

Oude kaart Villa 't Hoog

In 1930 werd de villa gekocht door de Stichting Diaconessen-Arbeid die hier een klein ziekenhuis stichtte. Het hospitaaltje had een capaciteit van 14 bedden. De verpleegsters woonden vlakbij in het zusterhuis Villa Maria aan de Lindelaan 9. In 1940 ging dit ziekenhuis over naar het nieuwgebouwde Diaconessenhuis te Naarden.

In 1942 kocht huisarts C. Postma villa 't Hoog. Hij kon het pand echter niet betrekken omdat het door de Duitse bezetter werd gevorderd. Na de bevrijding maakte de Binnenlandse Strijdkrachten enige maanden van het pand gebruik.

Postma liet na 1945 het pand verbouwen en renoveren. Op de toegang liet hij in smeedijzer de naam 'Oud Delta' aanbrengen als herinnering aan de villa's 'Klein Delta' bij de Meerweg en 'Delta' bij de Brinklaan.

Oud Delta

Ernaast Graaf Wichmanlaan 36, Villa 'Zeelandia'.

De eerste bewoner, Cornelis van Dishoeck, gaf de villa deze naam. Het was een eerbetoon aan zijn geboorteprovincie.

Cornelis van Dishoeck was grondlegger van Uitgeverij van Dishoeck. De uitgeverij heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in de Vlaamse literatuur omdat veel vooraanstaande Vlaamse auteurs hun werk bij de Bussumse uitgever lieten

Graaf Wichmanlaan 36, Zeelandia

verschijnen. Ook voor de Nederlandse letterkunde is Van Dishoeck belangrijk geweest.

Daarnaast was hij met zijn vriend De Fremery heel actief in de oprichting van de Gooische HBS in 1910 en was Van Dishoeck nauw betrokken bij de oprichting van de Openbare Bibliotheek Naarden-Bussum.

5. **Loop verder, steek de NIEUWE 's-GRAVELANDESEWEG over en vervolg de GRAAF WICHMANLAAN, deze buigt bij de splitsing naar rechts, houdt dat aan.**

Graaf Wichmanlaan 27 Maria Hoeve waar het voormalige koetshuis aan de rechterkant van het pand nu de garage is

Op nummer **31** zat vroeger Pension Groenoord.

Aan uw rechterkant, **Graaf Wichmanlaan 46**, ziet u kinderopvang Koningskinderen. Het is een gebouw dat oorspronkelijk is ontworpen als een schouwburg en later de bakermat van de Nederlandse radio en televisie is geworden, onder de naam 'Studio Concordia'

Het eerste gebouw dat hier werd gebouwd in 1897, was van de hand van architect C.J. Kruisweg en was in opdracht van Maatschappij Concordia. Het werd een multifunctioneel gebouw waar veel verenigingen en organisaties terecht konden en er werden kerkdiensten, toneelvoorstellingen en tentoonstellingen gehouden. Vanaf 2 april 1926 werden er ook radio-uitzendingen verzorgd.

Koningskinderen in Concordia

In 1928 werd het nog gerenoveerd, maar het brandde af op 27 april 1930. Een jaar later werd het herbouwd naar ontwerp van architect J.C.O. Camman (1873-1952), die meer huizen in Bussum had ontworpen. De heropening was op 12 december 1934.

Vanuit het nieuwe gebouw Concordia vonden vanaf 1954 de tv-uitzendingen plaats. Altijd 'live', want opnameapparatuur voor televisie bestond nog niet. Vanaf september 1967 werden vanuit Concordia de eerste kleurentelevisie-programma's uitgezonden. Vanaf die tijd was deze studio de thuisbasis van Radio 538, Countdown, B.O.O.S. en diverse andere televisieproducties. Tot 16 februari 2007 was het hoofdkantoor van MTV Networks Benelux in Concordia gevestigd.

Tegenwoordig wordt het gebouw dus gebruikt voor kinderopvang. Het is ook mogelijk om er muziek- en theaterlessen te krijgen.

6. Loop door en ga de eerste mogelijkheid linksaf de KONINGSLAAN in.

Uw blik zal onmiddellijk afglijden naar de villa op nummer 2A, maar sta vooral ook stil om de mooie gevels van de woningen aan uw linkerhand te bekijken, **Koningslaan 1, 3, 5 en 7.**

Terug naar **Koningslaan 2A.**

Op een prominente plek in de bocht van de Koningslaan staat Villa Gratia.

Het is een van de eerste villa's die in dit gebied werd gebouwd van architect N.N. von Ingen Trappen. Het stamt uit 1878.

Villa Gratia is een voorbeeld van een vrijwel gaaf neo-classistisch herenhuis en is daardoor van grote historische betekenis voor Bussum. De aangrenzende tuinen maken dit pand eveneens uniek.

Het huis kenmerkt zich door een eenvoudige, vierkante hoofdvorm en werd gebouwd in opdracht van Baron Schimmelpennink van der Ooyen, die het huis noemde naar zijn tweede echtgenote Gratia Labouchère. De erker met het balkon werd later in 1910 aangebouwd.

De villa is een rijksmonument.

Koningslaan 2A

7. Als u verder loopt op de KONINGSLAAN, gaat u eigenlijk naar links.

Aan **Koningslaan 2b** vindt u het uit 1956 stammende gebouw van de Remonstrantse Kerk. Het is ontworpen door architect G. Treep en is in 1984 uitgebreid met de tuinzaal.

De kerk heeft mooie details als het glas-in-lood-raam in de voorgevel, de klok aan de linker zijgevel en op het dak de windvaan met haan.

Remonstrantse Kerk

Ernaast, op **Koningslaan 4**, ziet u Villa Helma.

Op deze plek stond destijds het pension van Jo Bonger, de weduwe van Theo van Gogh.

Op zolder bewaarde Jo Bonger de schilderijen van haar zwager, Vincent van Gogh.

Jo Bonger

Iets verder aan de linkerkant ziet u **Koningslaan 13**.

In 1933 werd hier een 'kringhuis' geopend van de NSB, de Nationaal-Socialistische Beweging. Het huis kreeg al gauw de bijnaam 'het bruine huis' (ook al was het wit), vanwege de bruingekleurde uniformen van de Nazi's.

Eind 1933 had de NSB in Bussum al driemaal zoveel leden als op grond van het inwonertal verwacht zou mogen worden. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1935 kreeg de NSB 10% van de stemmen, bijna 3% boven het landelijk gemiddelde. In Naarden behaalde de partij zelfs 16,1 % van de stemmen. Dat percentage daalde toen de oorlogsplannen van Duitsland evidentier werden.

De NSB-ers colporteerden regelmatig met hun blad Volk en Vaderland door Naarden en Bussum.

De geüniformeerde NSB-ers marcheerden ook door de straten, waarbij regelmatig heftige rellen ontstonden met linkse groeperingen uit met name Bussumse volkswijken.

Koningslaan 13 Kringhuis van de NSB

Precies aan de overkant (achter u als u naar nr 13 kijkt), **KONINGSLAAN 6**.

Gezien zijn markante locatie en prachtige architectuur behoort herenhuis Soli Deo Gloria, gebouwd in 1878, tot een van de vele gemeentelijk monumenten die het Spiegel rijk is. Let ook op het koetshuis.

8. Sla hier rechtsaf de GUDELALAAN in (langs de zijkant van Soli Deo Gloria). De eerste straat aan u linkerhand is de ORANJELAAN, vervolg uw weg op de ORANJELAAN.

In deze prachtige straat treft u villa's aan met zadeldaken en prachtig houtsnijwerk. Deze zadeldaken kunnen we op vele plekken in Het Spiegel terugvinden.

Let vooral op alle prachtige detailleringen van de villa's: glas-in-lood ramen, dakconstructies, dakpannen, dakkapellen, raamverdeling, enz. De villa's zijn het uitgebreid bekijken waard.

Uitbundig houtsnijwerk in de dakconstructie van **Oranjelaan 14**. Villa Oranjeoord is in 1889 gebouwd naar ontwerp van architect S. Krijnen. De unieke markante uitstraling van **Oranjelaan 9**.

Oranjelaan 9

Ook ziet u hier huizen in heel andere stijlen, die door verkaveling op kleine percelen ertussen zijn gebouwd.

Aan uw linkerhand ligt iets van de weg af **ORANJELAAN 4**.

Villa May Flower is van algemeen belang wegens cultuur- en architectuurhistorische waarde als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een houten villa, gebouwd in de Chalet-stijl rond 1900.

Daarnaast is de villa van belang vanwege de beeldbepalende situering aan de zuidoostzijde van de Oranjelaan in de villawijk het Spiegel. Het is een rijksmonument sinds 2000.

Bijzonder zijn de details in de dakconstructie.

De dansschool van R.C. Corraise is hier gevestigd geweest.

Oranjelaan 4, Mayflower

Leonardus Johannes Jacobus Caron (1880-1961)

heeft na 1933 een aantal jaren op dit adres gewoond. Caron was tijdens de oorlog betrokken bij het verzet en trad bij de bevrijding in mei 1945 een week of drie als Bussumse burgemeester op bij afwezigheid van de op dat moment ondergedoken foute burgemeester. Caron kreeg de onderscheidingen Officier in de Orde van Oranje-Nassau en Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, maar in de portrettengalerij van burgemeesters op het stadhuis hangt hij niet.

Meteen ernaast **ORANJELAAN 2** Villa Merlet.

Deze villa is in 1900 gebouwd en kreeg toen de naam Rustenhoeve. Vanaf het moment dat de villa bewoond werd door dichter en journalist Herluf (C.J.A. baron van Lamsweerde), werd de villa hernoemd in Merlet. De baron publiceerde verschillende romans en verzen onder het pseudoniem Herluf van Merlet.

Baron van Lamsweerde heeft in de tijd van de nazi-bezetting een vooraanstaande rol in het verzet gespeeld.

Oranjelaan 2, Merlet

9. De ORANJELAAN komt uit op de MEERWEG, hier gaat u naar rechts.

De oranjegekleurde villa die u links aan de overkant ziet is in 1893 in opdracht van W.E.J. Willink gebouwd. Op oude kaarten staat de naam 'Jenny', maar het huis werd door de eerste eigenaar Rondom Zon genoemd vanwege de ligging.

Het huis besloeg toen nog de gronden van Graaf Florislaan 21, 23 en 25 en Meerweg 25, 27 en 29.

In de grote villa was tot 1974 bejaardentehuis Miranda gevestigd en werd daarna gebruikt voor kamerverhuur.

In 2001 is het met een zeer grondige restauratie weer voor privébewoning geschikt gemaakt. Naar aanleiding van een heel oude foto waarop de oranje bakstenen en witte elementen zo mooi in het oog springen is toen besloten om dat effect zo goed mogelijk na te bootsen door de gepleisterde muren een steenkleur te geven. Ook zijn uiterlijke stijlkenmerken hersteld.

10. Ga de eerstvolgende straat weer rechts, de GRAAF FLORISLAAN in.

Veel mensen geven aan te verdwalen in de straten en lanen van het Spiegel. Dat komt omdat de ontwikkeling van het Spiegel op verschillende tijdstippen tot stand is gekomen, het is eigenlijk een verzameling villaparkjes. Anders dus dan een villawijk die in één geheel wordt ontworpen en gebouwd.

J.H. Biegel en P.J. Loman, beiden belangrijk voor de ontwikkeling van Het Spiegel, probeerden de hoofdlijnen wel in gezamenlijk overleg te plannen. De hoofdstructuur van het wegennet in Het Spiegel zijn boogvormige ceintuurwegen met daartussen radiaalwegen met als basis de spoorlijn. Dus hoewel verdwalen in Het Spiegel tot de mogelijkheden behoort, is er wel degelijk enige structuur in het stratenplan aanwezig.

11. Ga de eerste straat rechtsaf in, de CORVERLAAN.

Op **nummer 8** ziet u een villa, die is gebouwd naar een ontwerp van architect K.P.C.de Bazel. Het oorspronkelijke ontwerp, ook van interieur en tuin, is goed bewaard gebleven.

12. Loop de CORVERLAAN uit. U komt nu op het LOMANPLEIN.

En ziet aan de linkerhand een schoolgebouw. Hier stond oorspronkelijk de villa Gabriëlle.

In 1898 verhuisde het echtpaar Krasnapolsky met een ongetrouwde zus van mevrouw en twee dienstmeisjes naar Bussum waar de grote villa Gabriëlle betrokken werd. Het eerste dat Krasnapolsky deed was de naam van het huis veranderen in villa Anna, naar zijn vrouw. Het kapitale huis stond op een stuk grond van meer dan een hectare, gelegen tussen wat nu Graaf Florislaan, Fortlaan en Floralaan is en het adres was Graaf Florislaan 2. Het koetshuis stond iets meer naar achteren op het perceel.

Krasnapolsky, van Pools-Russische afkomst, vertrok in 1856 als jeugdig kleermakers gezelschap naar Amsterdam. Hij trouwde met Johanna Volmer in 1866 en kocht in datzelfde jaar in de Warmoesstraat een bescheiden, wat verlopen café. Krasnapolsky maakte er in de loop der jaren door aankoop van 'buurpanden' een hotel van grootse allure van.

Wilhelm Krasnapolsky

Krasnapolsky, een overtuigend vrijmetselaar, was zeer vermogend, vooral door winstgevende aandelenhandel op de beurs, en liet na zijn dood in 1912 enkele honderd-duizenden guldens na en de kapitale villa met een enorme lap grond. De villa werd in 1975 afgebroken, op het verkavelde terrein werd een twintigtal huizen gebouwd de Gooiland Mavo (later de school Opmaat) en nu de Koningin Emmaschool.

13. Sla linksaf de GRAAF FLORISLAAN in en ga meteen rechts de FLORALAAN in.

Villa De Driesprong op **Floralaan 2a** heeft een geïllustreerde regel onder de daklijst. Het is het bespaard gebleven koetshuis van villa Gabriëlle en inmiddels een woonhuis.

Koetshuis Floralaan 2A

Vervolg de FLORALAAN

Aan het eind van de straat aan de linkerkant het laatste huis ZWARTEWEG 35 (loop even de hoek om en bekijk het huis ook van de voorkant).

Dit huis is een gemeentelijk monument. Het heeft aan de voorkant een heel rijk gedecoreerd entreehek met Jugendstil-ornamenten en was ooit onderdeel van een groter houten hek.

Het huis is gebouwd als exponent van het 19e -eeuwse 'schoneluchtverlangen'. Dat stond voor het streven naar buitenleven, naar frisse lucht en zon, wat tot uiting komt in de veranda's, balkons en erkers.

U staat nu op de ZWARTEWEG die aan deze kant van de straat het einde van het Spiegel is. Hier zouden we op de splitsing naar rechts gaan om de wandeling door het Spiegel te vervolgen.

Echter, we gaan eerst naar links, want beslist de moeite waard is de SANDTMANNLAAN. Deze straat ligt buiten het Spiegel aan de overkant van de weg in Naarden.

14. Ga op de ZWARTEWEG naar links en meteen rechtsaf de SANDTMANLAAN in.

Hoewel deze lanen slechts enkele meters buiten het Spiegel liggen, zijn deze geheel anders van karakter.

George Ernest August Sandtmann, eigenaar van De Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen 'Zeker Bezet', kocht in 1897 een stuk bosgrond net ten noorden van het Bussumse Spiegel van Johanna Hendrika Perk.

De vermogende Sandtman legde in de periode 1903-1911 de Sandtmann- en Nagtglaslaan aan.

Hij bouwde er 30 houten villa's, per twee of per drie geschakeld.

Omdat het terrein binnen de verboden kringen van de vesting lag mochten er alleen houten huizen worden gebouwd. In geval van een vijandelijke aanval konden de huizen worden afgebrand, zodat het schootsveld vanuit de stad Naarden weer vrij was.

Voor zichzelf had Sandtmann eerst villa Annaville gebouwd. Dat is het laatste huis met het prachtige torentje op de splitsing naar de Sandtmanlaan, **Sandtmannlaan 34**.

De houten huizen aan de Sandtmannlaan

Villa Annaville

Rond het dorp Bussum zijn vijf zogenaamde Verboden Kringen aangelegd om de nabijgelegen vesting Naarden te beveiligen. Deze Verboden Kringen beperkten vooral de stad Naarden in huizenbouw en stadsuitbreiding. Naarden profiteerde daarom niet of nauwelijks van de komst van de forensentrein in 1874 op station Naarden-Bussum in tegenstelling tot Bussum. Na de komst van het spoor veranderde Bussum in een welvarende villagemeenschap.

Voorafgaand aan deze periode was juist Naarden een rijke stad; de enige stad tussen de dorpen in het Gooi. Dankzij stads- en marktrechten sinds 1300, trok Naarden een welvarende elite aan van kooplui, handelaren, notabelen, intelligentsia en ondernemers. Zij leefden van weverij en wolspinnerij, export naar Hanzesteden en tolinkomsten uit de trekvaart tussen Amsterdam en het Duitse achterland.

De vesting Naarden is vele malen belegerd, geplunderd en de omwalling verwoest. Maar dankzij de inzet van Gooise boeren, de Erfgooiers, werd de vesting steeds weer herbouwd en daarbij gemoderniseerd. De Erfgooiers werkten tevens bij de zandafgravingen om het inundatiegebied (een gebied dat ten behoeve van verdediging enkele centimeters onder water gezet kan worden) voor de Hollandse Waterlinie te optimaliseren. Zandverkoop bracht veel op voor Naarden: de kosten voor de inzet van de boeren waren nihil.

De Erfgooiers leden ook onder de belegeringen van Naarden. Legers verwoestten hun akkers, eisten inkwartiering en plunderden hun schamele woningen. Kortom; het rijke Naarden was toen een slechte buur.

Vanwege de Frans-Duitse oorlog eind 19de eeuw bepaalde het Ministerie van Oorlog dat Naarden haar eeuwenoude verdedigingstaak van met name Amsterdam moest optimaliseren. Zij stelde daartoe de Kringenwet (1853) en de Vestingwet (1874) in. Mede met het oog op troepentransport is toen de spoorlijn aangelegd, echter niet te dicht bij de vesting om snelle bereikbaarheid van de vesting door de vijand te voorkomen. Wel dichtbij genoeg om bestreken te kunnen worden door het geschut vanaf de vestingwallen.

Binnen het vrije schootsveld mocht beperkt gebouwd worden tot opheffing van de Kringenwet in 1926. Tot 300 meter vanaf de wallen was elk bouwwerk verboden. Tussen de 300 en 600 meter was houtbouw toegestaan, snel af te branden of af te breken bij nadering van de vijand. Stenen fundering, schoorsteen en dakbedekking was toegestaan. Dat gaf ruimte om de Nieuwe Hollandse Waterlinie tussen Naarden en de Vecht ter verdediging te inunderen (onder water te laten lopen).

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zijn binnen de Naardense Kringen vele huizen gesloopt, bomen in Naardens kwekerijen gekapt en land geïnnundeerd. Echter Sandtmanns huizen bleven gespaard en zijn tot op heden intact. De kleurrijke houten huizen in de Sandtmannlaan zijn fraaie voorbeelden van deze 'afbraak'-architectuur.

**15. Op de 5-splitsing, gaat u rechtsaf de VERLENGDE FORTLAAN in.
Steek bij de kruising over naar de FORTLAAN.**

Fortlaan 1 aan de linkerkant is Huize Boomgaard, zoals u op de gevelsteen ziet. Dit behoorde ook tot het oorspronkelijke perceel van Krasnapolsky. Het huis ligt verscholen achter weldadig groen en heeft een charmant ronde poort.

Op **Fortlaan 6** is een gevelsteen uit vermoedelijk de 18e eeuw verwerkt. De steen is van kalksteen en meegenomen uit België. Vier mollige musicerende engeltjes met trommel, harp, bazuin en vedel (voorloper van de viool), dansen de steen ongeveer uit. De afgeronde bovenkant is bekroond door een schelp.

Gevelsteen Fortlaan 6

Volg de straat en u komt weer uit op het P.J. LOMANPLEIN.

Dit plein is vernoemd naar de project-ontwikkelaar die het Spiegel oorspronkelijk mede vormgaf.

Aan uw rechterhand, aan de overkant van het plein, **P.J. LOMANPLEIN 1 en 3**, ziet u een prachtig rijtje huizen. Deze geschakelde villa's geven het plein allure.

Links ziet u een bijzondere lantaarn.

Ooit stonden op de kruising van de Lindelaan met de Meerweg deze bijzondere lantaarn en een bank. In latere jaren zijn beide verplaatst naar het P.J. Lomanplein.

De burgemeester van Bussum, Jonkheer Van Suchtelen van de Haare, kreeg de bank en de lantaarn destijds cadeau van de burgerij ter gelegenheid van zijn zilveren ambtsjubileum. De bank herinnert aan het gehele burgemeesterschap. De inscriptie in de rugleuning van de bank luidt: *'Jhr R. van Suchtelen van de Haare'*. Boven deze inscriptie is het familiewapen van Van Suchtelen van de Haare te zien, met als wapendragers, twee leeuwen.

De bank heeft ook 'gefigureerd' in diverse filmpjes van Van Kooten en De Bie en werd in de volksmond daarom ook wel het 'bankje van Van Kooten en De Bie' genoemd. (Wim de Bie heeft op P.J. Lomanplein 8 gewoond)

Omdat hier de bank steeds beklad werd met graffiti is de bank verwijderd en in 2020 neergezet bij het graf van Van Suchtelen van de Haare op het oude gedeelte van de Algemene Begraafplaats Bussum.

De monumentale lantaarn staat er nog en is een mooi voorbeeld van kwalitatief hoogstaand smeedwerk en bevat art-nouveau elementen. Bekijk de details maar eens.

16. Loop links langs de lantaarn de P.J. LOMANLAAN in.

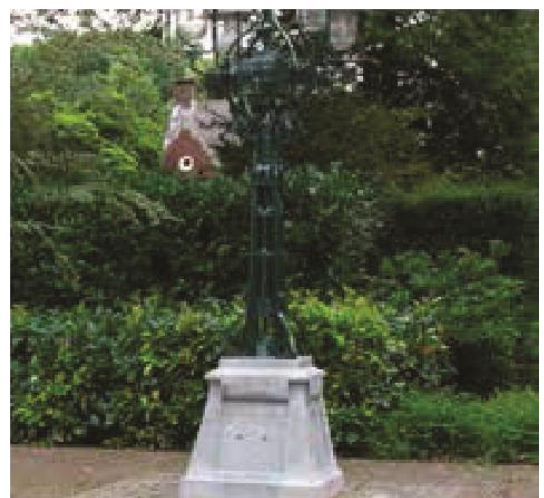
U passeert de prachtige huizen met meisjes namen: Anna, Catharina, Hermine en Clara, alle ontworpen door architect Rebel.

Lomanplein 1-3

De Vieze Man (Kees van Kooten) op het P.J. Lomanplein

De lantaarn aan het P.J. Lomanplein

Dat de geschiedenis van de prachtige huizen in het Spiegel niet enkel om architectuur gaat, moge duidelijk zijn. De bewoners van het huis aan de **P.J. Lomanlaan 13** doken in deze geschiedenis en kwamen er achter dat eerdere bewoners van het pand in de Tweede Wereldoorlog verplicht werden naar Amsterdam te verhuizen. Het gezin werd later naar Duitsland gedeporteerd en vermoord. De oudste zoon Jacob ging in het verzet en werd na zijn arrestatie gefusilleerd op de Waalsdorper-vlakte. Om hen te gedenken hebben de huidige bewoners voor het huis struikelstenen geplaatst met de namen van de slachtoffers.

P.J. Lomanlaan 13

17. Sla aan het eind van de LOMANLAAN rechtsaf de ZWARTEWEG op en vervolgens rechtsaf bij de rotonde de SLOCHTERENLAAN in

Het gehele terrein aan uw rechterhand werd tot de zestigerjaren in beslag genomen door de Gasfabriek. Deze werd in 1886 gesticht en voorzag de inwoners van Naarden en Bussum van stads- of lichtgas. In de gasfabriek werd steenkool, dat per spoor werd aangevoerd gedestilleerd tot gas. Dit duurde tot 1963 toen onze gemeente een aansluiting kreeg op het aardgas, dat in Slochteren gevonden was.

De gasfabriek werd afgebroken, de **Slochterenlaan** werd aangelegd en aan weerszijde werd gebouwd

Aan uw rechterhand op de Slochterenlaan vindt u een gedenkteken, dat oorspronkelijk in de oude gasfabriek hing, voor gereedschapsmaker en vrijheidsstrijder B.G. Mulder, die in 1943 werd gefusilleerd.

Gedenkteken Slochterenlaan

De woning rechts op **Slochterenlaan 9**, heet Berkenhoek.

Als u met de rug naar Berkenhoek staat kijkt u uit over het terrein van Station Naarden-Bussum. De stationshal bevindt zich aan de andere zijde van de sporen en is zeer de moeite waard om te bezoeken

- - - einde wandeling - - -

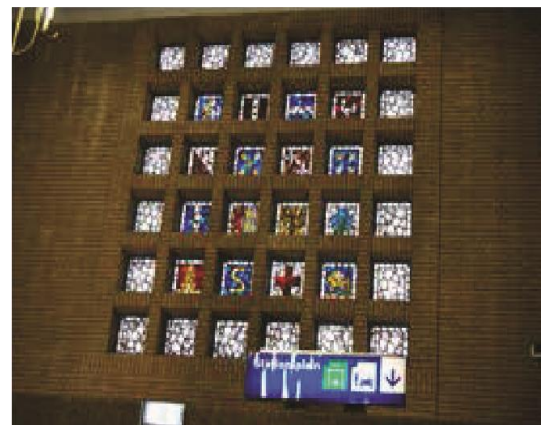
Informatie over het station Naarden Bussum

Het station werd op 10 juni 1874 tegelijk met de Oosterspoorweg (de spoorweg van Amsterdam naar het oosten van Nederland) geopend. Oorspronkelijk was dit een standaard HSM (Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij)-station (vergelijkbaar met het oude stationsgebouw in Hilversum). De ingebruikname van de spoorlijn was een sterke stimulans in de groei van het forensenverkeer, waardoor de aanliggende gemeenten uitgroeiden tot forensenplaatsen. Zo ontstond ten westen van de spoorlijn de villawijk Het Spiegel.

Het huidige stationsgebouw, een ontwerp van ir. H.G.J. Schelling, werd in 1926 geopend door de toenmalige locoburgemeester van Bussum, Paul Brand. Tussen 1914 en 1925 stond er een hulpstation vanwege materiaalschaarste na de Eerste Wereldoorlog. Het huidige eilandperron dateert uit 1917.

Het gebouw heeft geen enkele gebogen lijn, er zijn alleen rechte vormen gebruikt. De bouwstijl kan worden aangeduid als kubistisch expressionisme. De vorm is asymmetrisch en de hal domineert het geheel, zowel van de buitenzijde gezien als van binnenuit. Schelling ontleende bij dit ontwerp zijn inspiratie vooral uit het werk van Frank Lloyd Wright.

In de hal bevinden zich glas-in-loodramen die in 1947 door de Algemene Bond van Forensen aan de Nederlandse Spoorwegen geschonken zijn uit dank voor de elektrificatie van de Gooilijn (het traject tussen Amsterdam-Amersfoort) in 1946. Deze ramen zijn ontworpen door de Haagse kunstenaar Pieter A. H. Hofman. Onder andere zijn er de wapens van Naarden en Bussum in te zien.

Glas-in-lood in station Naarden-Bussum

Het stationsgebouw is een provinciaal monument.

Het station fungeerde tot 1 augustus 1958 ook als kopstation voor de tramlijn naar Huizen.

In augustus 2019 is in 23 dagen tijd een grootscheepse verbouwing aan de sporen uitgevoerd. Aanleidingen hiervoor zijn het streven naar een robuuster spoor (betere betrouwbaarheid en lagere onderhoudskosten), het verkorten van de rijtijd en een betere overwegsituatie. Van de zes voordien bestaande sporen zijn er slechts twee overgebleven. Het eilandperron is een zijperron geworden en de overweg in de Comeniuslaan, die tot die tijd werd bediend vanuit de verkeersleiding post, is geautomatiseerd. Door deze wijzigingen blijven de overwegen minder lang gesloten dan voorheen en zijn (mede daardoor) veiliger.

Verder is de maximumsnelheid voor de treinen verhoogd van 80 naar 130km/u. De mogelijkheid voor treinen om elkaar te passeren op dit station is echter vervallen.

Het zijperron aan de stationshal kant, dat voorheen weinig werd gebruikt en korter was dan het eilandperron, is verlengd en beter toegankelijk gemaakt.

Op de plaats van het voormalige emplacement aan de westkant van het station is een nieuwe toegang naar het eilandperron gekomen. Vóór de verbouwing van 2019 kwam aan het noordelijke uiteinde, op de grens tussen Naarden en Bussum, het eilandperron helemaal uit bij de spoorwegovergang Comeniuslaan. Na de verbouwing van 2019 is er nog maar 1 spoor aan het voormalige eilandperron in gebruik, waardoor aan beide zijden van het station de overwegen nog maar over 2 sporen gaan. Op het midden van het eilandperron is een voetgangerstunnel onder de sporen door, die uitkomt in de stationshal aan de oostzijde. Ook bevindt zich hier een lift.

Deze sporen aan de Spiegelzijde zijn weggehaald

Het stationsgebouw is in 2020 tot en met 2022 geheel gerestaureerd, nadat de spoorlijnen aangepast zijn. In juni 2022 is de renovatie van het stationsgebouw afgerond, inclusief de nieuw ingerichte westelijke toegang met extra parkeerterrein- en fietsenstallingen.

– 0 – 0 – 0 –

N.B.

**Deze wandeling is een oorspronkelijke uitgave van de Vereniging Vrienden van het Spiegel.
In 2025 geactualiseerd en aangepast door de Historische Kring Bussum.**